

Research Article

The Phenomenon of Parallel Litigation: Foundations and Implications in Cross-Border Dispute Resolution

Mohammed Mjed Kabry¹, Azam Ansari^{2*}, Abdollah Khodabakhshi Shalamzari³

1. Ph.D. in Private Law, Department of Private Law, Faculty of law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran
2. Associate Prof., Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran
3. Assistant Prof., Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Article history:

Received: 01-06-2025

Accepted: 27-02-2026

Abstract

Introduction

Differences in international jurisdictional rules among states often result in multiple courts in different countries asserting jurisdiction over the same international dispute. For various reasons, more than one court may proceed with the same or related cases, giving rise to parallel litigation and its accompanying adverse effects. Although some legal systems, despite possessing international jurisdictional rules, have not established effective mechanisms to address parallel litigation, Iranian law presents a distinct stance. Article 971 of the Iranian Civil Code (1928) obliges Iranian courts to continue hearing a case even where the same dispute has already been filed

Please cite this article as:

Kabry, M.M., Ansari, A., Khodabakhshi Shalamzari, A (2026). The Phenomenon of Parallel Litigation: Foundations and Implications in Cross-Border Dispute Resolution. *Journal of Legal Studies*, 18(3), 1-34. doi: <https://10.22099/JLS.2026.53382.5336>

* Corresponding author:

E-mail address: aansari@um.ac.ir

Copyright: C 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

and is pending before a foreign court. This article aims to provide a precise introduction to parallel litigation and to raise awareness among Iranian legislators regarding the approach enshrined in Article 971 of the Civil Code.

Methods

This study adopts a descriptive-analytical methodology without limiting its analysis to a single legal system. In clarifying key concepts and examining the causes and adverse effects of parallel litigation, reference is made to legal doctrines from various jurisdictions. Particular attention is devoted to Iranian law, both in the conceptual discussion and in the presentation of findings, in order to offer a concise assessment of the strengths and weaknesses of the Iranian legal framework in addressing parallel proceedings. The research is based on a library-oriented method of data collection.

Results and Discussion

Parallel litigation in international disputes occurs when identical or related claims are simultaneously brought before the courts of two or more states. Typically, the presence of the same parties, subject matter, and cause of action renders two claims legally identical. Where claims are so closely connected that failing to adjudicate them before a single forum risks the issuance of conflicting judgments, they are regarded as related. The phenomenon of parallel litigation arises when three conditions are met: first, the courts of at least two jurisdictions must possess concurrent jurisdiction over the dispute. If one court holds exclusive jurisdiction, parallel proceedings are generally precluded. Second, the same or closely related claims must be instituted before different national courts. Third, both courts must proceed with adjudication concurrently. When these criteria are fulfilled, the potential for procedural inefficiency and inconsistent outcomes becomes a central concern in transnational litigation.

The unilateral character of international jurisdictional rules, coupled with the absence of a supranational authority to allocate jurisdiction among states and the lack of a comprehensive international instrument prescribing uniform criteria for the determination of jurisdiction, constitutes a major cause of parallel litigation in private international law. Furthermore, the complex interaction between international jurisdiction and the applicable substantive law, along with significant differences in resulting judgments across national legal systems, further increases the risk of concurrent proceedings. In addition, the strategic use of procedural mechanisms by a party acting in bad faith is often an important factor in generating parallel litigation.

Parallel litigation leads to several negative consequences. One major effect is the increased cost of litigation for the parties involved in international disputes. It also causes courts in different countries to expend time and resources on the same case, even though one of the resulting judgments may ultimately not be recognized or enforced. Parallel proceedings also raise the risk of conflicting decisions, which can result in a denial of justice and may even contravene the public policy of one of the states involved. Furthermore, such litigation may be seen as inconsistent with international comity and can potentially harm the political relations between the states handling the case.

Conclusions

The adverse effects of parallel litigation have prompted many legal systems to adopt serious measures and implement various mechanisms to address the issue. Under Iranian law, although the jurisdiction of Iranian courts may be excluded through choice of court agreements, the current lack of attention to the problem of parallel litigation remains problematic. It is therefore recommended that Article 971 of the Civil Code be amended. Specifically, Iranian courts should be permitted to stay proceedings where the same case has already been brought before a foreign court. Furthermore, if a recognizable and enforceable foreign judgment is rendered, the claim should be dismissed.

Keywords: Denial of Justice, International Jurisdiction, Related Actions, Same Actions, The Doctrine of Lis Pendens.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest

پدیده دادرسی موازی: مبانی و پیامدها در حل اختلافات بین المللی

محمد مجد کابری^۱، اعظم انصاری^{۲*}، عبدالله خدابخشی شلمزاری^۳

۱. دانش آموخته دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۲. دانشیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

۳. استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۱

اطلاعات مقاله

چکیده

دادرسی موازی در دعاوی بین المللی، زمانی رخ می دهد که دعاوی یکسان یا مرتبط، همزمان در دادگاه های دو یا چند کشور اقامه شوند. مطابق ماده ۹۷۱ قانون مدنی ایران، دادگاه های ایران نباید از صلاحیت رسیدگی به دعا به نفع دادگاه خارجی عدول کنند، اگرچه آن دعا سابقاً در دادگاه خارجی اقامه شده و در حال رسیدگی باشد. بررسی رویکرد قانون گذار ایران در خصوص دعاوی موازی، نیازمند تحلیل دقیق و همه جانبه ابعاد مختلف این پدیده است. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به تبیین مفهوم دعاوی موازی، انواع مختلف آن، شرایط تحقق، عوامل و دلایل وقوع و نیز آثار نامطلوب ناشی از آن می پردازد. همچنین موضع فعلی قانون گذار ایران را در مواجهه با دعاوی

استناد به این مقاله:

کابری، محمد مجد؛ انصاری، اعظم؛ خدابخشی شلمزاری، عبدالله (۱۴۰۵). پدیده دادرسی موازی: مبانی و پیامدها در حل اختلافات بین المللی. *مجله مطالعات حقوقی*. ۱۸. (۳). ۳۴-۱.

E-mail address: aansari@um.ac.ir

* نویسنده مسئول:

موازی، به صورت مفصل مورد بررسی قرار می دهد. مقاله پیامدهای این رویکرد محدودکننده و نتایج منفی احتمالی آن را در عمل برجسته می سازد و به این پرسش مهم پاسخ می دهد که آیا ضرورت دارد قانون گذار در این زمینه تجدیدنظر کند و رویکرد خود را تغییر دهد یا خیر. **واژگان کلیدی:** استنکاف از احقاق حق، دعاوی مرتبط، دعاوی یکسان، دکترین امر مطروحه، صلاحیت بین المللی دادگاه ها.

تعارض منافع: این مقاله مشمول هیچ گونه تعارض منافع نیست.

اصول اخلاقی: نویسندگان مقاله، تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش های دیگران، داده سازی یا جعل داده ها، منع سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش شوندگان است، رعایت کرده اند. تالیف این مقاله به هوش مصنوعی داده نشده است.

سرآغاز

برای رسیدگی به دعاوی بین‌المللی ممکن است دادگاه‌های بیش از یک کشور، صلاحیت رسیدگی به دعوا داشته باشند. برای مثال، در دعوایی که خوانده آن تابعیت کشور «الف» را دارد و در کشور «ب» مقیم است، ممکن است دادگاه‌های دو کشور «الف» و «ب» برای رسیدگی به دعوا صالح باشند. در صورتی که طرفین دعوی یکسان یا مرتبط، در دادگاه‌های کشورهای مختلف اقامه دعوا کنند، دادرسی موازی در دعوی بین‌المللی حادث می‌شود. با این حال، برخی نظام‌های حقوقی علی‌رغم دارا بودن قواعد اختصاصی در تعیین صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های خود به مسئله دادرسی موازی و آثار نامطلوب آن توجه نکرده و رویکردی برای مقابله با آن اتخاذ نکرده‌اند. در مقابل، هرچند قانون‌گذار ایران به‌طور کلی قواعدی برای تعیین صلاحیت دادگاه‌های ایران برای رسیدگی به دعاوی بین‌المللی وضع نکرده است اما به دادرسی موازی در دعوی بین‌المللی توجه کرده و حکم خاصی در ماده ۹۷۱ قانون مدنی ۱۳۰۷ در مواجهه با آن مقرر کرده است. مطابق این ماده، در فرض اقامه دعوی موازی در دادگاه ایرانی و دادگاه خارجی، دادگاه‌های ایران نباید از صلاحیت رسیدگی به دعوا به نفع دادگاه خارجی عدول کنند؛ گرچه دادگاه خارجی سبق رسیدگی داشته باشد. با وضع چنین حکمی، قانون‌گذار ایران رویکرد بی‌اعتنایی نسبت به دادرسی موازی در دعوی بین‌المللی اتخاذ کرده است.

گرچه در خصوص واکاوی راه‌حلی برای مواجهه با دادرسی موازی آثاری در ادبیات حقوقی ایران مشاهده می‌شود؛^۱ اما نوشتار حاضر درصدد معرفی بهتر دادرسی موازی و آگاهی‌بخشی بیشتر به قانون‌گذار ایرانی، در خصوص رویکرد ماده ۹۷۱ قانون مدنی است. به عبارت دیگر، گرچه توجه قانون‌گذار به مسئله دادرسی موازی در دعوی خصوصی بین‌المللی شایان تقدیر است؛ اما بررسی عمیق‌تر این مفهوم و علل ایجاد و

۱. برای مطالعه رک: (مقصودی، ۱۳۹۳؛ انصاری و کابری ۱۳۹۸).

آثار حقوقی و اقتصادی چنین وضعیتی می‌تواند مشوقی برای قانون‌گذار در جهت بازنگری حکم مزبور باشد. در این راستا، در بخش اول، دوم و سوم مقاله حاضر به ترتیب تعریف، انواع و شرایط تحقق دادرسی موازی بررسی می‌شود. بخش چهارم، به دلایل بروز وضعیت دادرسی موازی و بخش پنجم، به تبیین آثار نامطلوب آن اختصاص دارد. در پایان نتیجه مطالب مطرح شده همراه با پیشنهادها ارائه می‌شود.

۱. تعریف دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی

در تبیین مفهوم دادرسی موازی، برخی (Vertigan, 2007:157) بیان داشته‌اند: دادرسی موازی زمانی رخ می‌دهد که یکی از طرفین اختلاف در یک دادگاه، اقامه دعوا می‌کند و سپس آن طرف یا طرف مقابل، متعاقباً تصمیم می‌گیرد که همان دعوا یا دعاوی مشابه با آن را در مرجع دیگری اقامه کند. نویسنده دیگری (Erk-Kubat, 2014:17) معتقد است به‌طور کلی دادرسی موازی زمانی رخ می‌دهد که طرفین اختلاف، همان اختلاف یا اختلاف نزدیک به آن را در مراجع دادرسی متعدد اقامه می‌کنند. همچنین برخی (George, 2002:535) گفته‌اند که دادرسی موازی به وضعیتی اطلاق می‌شود که دو یا چند دعوا در دادگاه‌های متفاوت به‌طور هم‌زمان رسیدگی می‌شوند و نتیجه نهایی یک دعوا بر دیگری اثر خواهد داشت. دادرسی موازی، در صورت وجود دعاوی دارای موضوعات و طرف‌های یکسان رخ می‌دهد و همچنین، شامل موردی است که دعاوی اقامه شده کاملاً یکسان نیستند؛ اما به‌شدت از حیث موضوع یا طرف‌های اختلاف با یکدیگر مرتبط هستند. به عقیده برخی دیگر از حقوقدانان (Cuniberti, 2006:2) ظاهراً اصطلاح دادرسی موازی، اصطلاحی عام است و به طیف گسترده‌ای از وضعیت‌ها اشاره می‌کند که در آن اختلافاتی که به نحوی مرتبط‌اند یا شباهت‌هایی با هم دارند نزد دادگاه‌های متفاوتی مطرح می‌شوند. حقوقدان دیگری (Ahmed, 2015:411) نیز معتقد است: پدیده دادرسی موازی در حقوق بین‌الملل خصوصی به دعاوی هم‌زمان مطرح‌شده در دادگاه‌های دو کشور متفاوت درباره همان موضوعات یا موضوعات بسیار مرتبط

اشاره می‌کند. با توجه به تعاریف یادشده، می‌توان به اختصار بیان داشت منظور از دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی، اقامه حداقل دو دعوی یکسان یا مرتبط به‌طور هم‌زمان در دادگاه‌های کشورهای مختلف است.

۲. انواع دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی

دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی از حیث نوع دعوا، به دادرسی موازی در «دعوی یکسان»^۱ و دادرسی موازی در «دعوی مرتبط»^۲ تقسیم می‌شود. از سوی دیگر، دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی از حیث مرجع رسیدگی به دعوا، به «دادرسی موازی بین مراجع دادگستری» و «دادرسی موازی بین مراجع دادگستری و مراجع داوری» تقسیم می‌شود. از این رو، در ادامه ابتدا انواع دادرسی موازی بر مبنای نوع دعوا بررسی و سپس انواع دادرسی موازی از حیث مرجع رسیدگی واکاوی می‌شود.

۲-۱. انواع دادرسی موازی بر مبنای نوع دعوا

مسئله دادرسی موازی ممکن است در فرض اقامه دعوی یکسان و همچنین در فرض اقامه دعوی مرتبط در دادگاه‌های دو کشور متفاوت رخ دهد. از این رو، در این قسمت ابتدا مفهوم دادرسی موازی در دعاوی یکسان و سپس مفهوم دادرسی موازی در دعاوی مرتبط بررسی می‌شود.

۲-۱-۱. دادرسی موازی در دعاوی یکسان

در خصوص عبارت «دعوی یکسان» تعریف واحدی وجود ندارد. در برخی نظام‌های حقوقی، برای اینکه دو دعوا یکسان تلقی شوند، سه رکن دعوا یعنی موضوع، سبب و

1. Same actions
2. Related actions

طرفین دعوا باید یکسان باشند.^۱ در برخی نظام‌های حقوقی دیگر، یکسان بودن سبب و طرفین دو دعوا برای یکسان بودن دعاوی کفایت می‌کند.^۲ از این رو، دادگاه‌های برخی کشورها ممکن است دو دعوا را یکسان بدانند، درحالی‌که دادگاه‌های برخی دیگر از کشورها همان دو دعوا را یکسان ندانند. صرف‌نظر از اختلاف میان نظام‌های حقوقی در این خصوص، در این مطلب به تبیین مفهوم «یکسان بودن موضوع»^۳، «یکسان بودن سبب»^۴ و «یکسان بودن طرفین»^۵ دو دعوا پرداخته می‌شود.

– یکسان بودن موضوع دو دعوا

منظور از موضوع دعوا «مطلبی است که نزاع طرفین بر سر آن است» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶، ج ۵: ۳۵۶۳). به عبارت دیگر، موضوع دعوا خواسته طرفین اختلاف

۱. ماده هفت «قانون حقوق بین‌الملل خصوصی (Reform of the Italian System of Private International Law) ایتالیا مصوب ۱۹۹۵ م بیان می‌دارد: ۱. در موردی که در هنگام رسیدگی، یکی از طرفین ایراد کند که دعوایی با موضوع و سبب یکسان و بین همان طرفین قبل از آغاز رسیدگی حاضر نزد یک قاضی خارجی مطرح شده و در حال رسیدگی است؛ قاضی ایتالیایی رسیدگی به دعوا را متوقف می‌کند، مشروط بر اینکه برای وی مشخص شود که رأی خارجی واجد اثر حقوقی در ایتالیا خواهد بود. چنانچه دادگاه خارجی دعوا را رد کند یا رأی صادره از دادگاه خارجی در نظام حقوقی ایتالیا قابل شناسایی نباشد، قاضی بنا به درخواست طرف ذینفع به رسیدگی خود به دعوا ادامه خواهد داد». طبق ماده مذکور قانون‌گذار برای مقابله با فرض اقامه دعاوی یکسان در دادگاه‌های دو کشور ایراد امر مطروحه را پذیرفته است و در حالتی دعاوی را یکسان می‌داند که آن دو، در سه رکن موضوع، سبب و طرفین یکسان باشند.

۲. بند یک ماده نه «قانون حقوق بین‌الملل خصوصی فدرال (Switzerland's Federal Code on Private International Law) سوئیس، مصوب ۱۹۸۷ م مقرر می‌دارد: ۱. در صورتی که همان طرفین درگیر دعوایی مبتنی بر همان اسباب دعوا در خارج باشند، دادگاه سوئیس باید رسیدگی به دعوا را متوقف سازد، مشروط بر اینکه دادگاه سوئیس انتظار داشته باشد که دادگاه خارجی در مدت متعارف رأیی قابل‌شناسایی در سوئیس صادر خواهد کرد. ...». طبق ماده مذکور، قانون‌گذار سوئیس برای مقابله با دادرسی موازی صراحتاً به پذیرش اعمال دکرین امر مطروحه در دعاوی بین‌المللی اشاره و صراحتاً تنها بر یکسان بودن طرف‌ها و اسباب دعاوی موردنظر تأکید کرده است.

3. Identity of claim
4. Identity of cause
5. Identity of parties

است. برای مثال، موضوع دعوا ممکن است اثبات مالکیت یک مال باشد. همچنین، موضوع دعوا ممکن است خواسته ابطال یا فسخ یک قرارداد یا الزام به اجرای یک تعهد یا جبران خسارت باشد. در سه مورد، موضوع دو دعوا یکسان تلقی می‌شود:

نخست، همان چیزی که در دعوای اول خواسته شده، در دعوای دوم نیز مطالبه شده باشد. مثلاً، در دعوای اول، ابطال قرارداد و در دعوای دوم نیز ابطال قرارداد خواسته شده است یا در دعوای راجع به جبران خسارت مبلغ ۱۰ میلیون تومان به‌عنوان جبران خسارت مطالبه شود و در دعوای دوم نیز همان مبلغ خواسته شود؛

دوم، خواسته یکی از دو دعوا مستغرق یا در برگیرنده دعوای دیگر باشد. با این توضیح که در صورتی که مبلغ خواسته شده برای جبران خسارت در دعوای اول متفاوت از مبلغی باشد که در دادگاه دیگر مطالبه شده است و مثلاً در دعوایی ۱۰ میلیون تومان به‌عنوان خسارت خواسته شده و در دعوای دیگر هفت میلیون تومان مطالبه شود، در این صورت نیز موضوع دو دعوا یکسان تلقی می‌شود مادام که هدف از مطالبه مبالغ مذکور جبران همان خسارت و ضرر باشد؛

سوم، خواسته یکی از دو دعوا معارض با خواسته دعوای دیگر باشد. در این صورت نیز موضوع دو دعوا یکسان تلقی می‌شود؛ زیرا در این حالت یک دعوا جنبه مثبت موضوع و دعوای دیگر جنبه منفی موضوع را نشان می‌دهد. لذا صدور رأی در یکی از این دو دعوا باعث می‌شود که موضوع دعوای دوم منتفی شود. از این رو، موضوع دو دعوا در این فرض نیز یکسان تلقی می‌شود. برای مثال، می‌توان به فرض خواسته ابطال یک قرارداد در دعوای اول و خواسته اجرای همان قرارداد در دعوای دوم اشاره کرد^۱ (الروبی، ۲۰۱۳: ۳۷۸-۳۸۳). در نتیجه به نظر می‌رسد در سه مورد فوق

۱. برخی نظام‌های حقوقی در این گونه موارد، دو دعوا را داری موضوعی یکسان دانستند. برای مثال، می‌توان به رویه قضایی دادگاه‌های مصر اشاره کرد. ر ک: ۱. رأی اتاق مدنی دیوان عالی کشور در تاریخ ۱۹۸۷/۱۲/۲۷ م «نقض مدنی، ۱۹۷۸/۱۲/۲۷ م، طعن رقم ۱۳۷ لسنه ۳۸ القضاء»؛ ۲. رأی صادره دیوان عالی کشور در تاریخ

موضوع دو دعوا، یکسان تلقی می‌شود و ادعای یکسان بودن موضوع دعوا خارج از این سه مورد، ممکن است فرض ارتباط دعاوی را ایجاد کند.

– یکسان بودن سبب دو دعوا

منظور از سبب دعوا، مبنای حقوقی است که باعث می‌شود که شخص به دادگاه مراجعه کند و حمایت قضایی بخواهد (الروبی، ۲۰۱۳: ۳۸۳-۳۸۴) یا به عبارت دیگر، مبنای حقوقی است که دادگاه بر اساس آن، شخص را مورد حمایت قانونی قرار می‌دهد. دکترین فرانسوی، سبب را در معانی مختلفی مانند ۱. قاعده حقوقی که خواهان به آن استناد می‌کند؛ ۲. مجموعه امور موضوعی که برای تبیین ادعا به کار می‌رود و ۳. مجموعه جهات موضوعی که به‌صورت قانونی توصیف شده است، به کار می‌برند (شمس، ۱۳۸۰: ۴۸۷). در حقوق ایران، «سبب، رابطه‌ای حقوقی است که بر مبنای عمل حقوقی (عقود، ایقاعات و قراردادهای)، واقعه‌ای حقوقی (اتلاف، تسبیب، غصب و ...) و یا بر مبنای قانون (ماده ۵۸۹ ق.م. در دعاوی افراز) به وجود آمده و بر اساس آن (رابطه)، خواهان خود را مستحق مطالبه و یا خواننده، خواهان را بی حق می‌داند» (شمس، ۱۳۸۰: ۴۸۸). تعبیرهای مشابهی نیز در آثار سایر محققین یافت می‌شود. برای مثال، گفته شده «سبب دعوا، عمل یا واقعه حقوقی است که مبنای و اساس حق مورد مطالبه را تشکیل می‌دهد» (کاتوزیان، ۱۳۸۳: ۲۰۹). نویسنده دیگری معتقد است «سبب دعوا، همان دلیل قانونی یا قراردادی استحقاق خواهان در موضوع و عنوان دعوا است». وی در ادامه، منشأ دعوا را اعم از سبب دعوا دانسته است. با این توضیح که گاهی با یک منشأ قانونی و با دو یا چند سبب دعوا، دعاوی متعدد اقامه می‌شود؛ مانند خواهانی که دعاوی بطلان قرارداد منعقد میان خود و خواننده را به سبب فقدان قصد اقامه کرده و سپس دعاوی دیگری با خواسته بطلان همان قرارداد به سبب عدم قابلیت تسلیم مورد معامله اقامه

می‌کند (نهرینی، ۱۳۹۸: ۱۶۰). از آنچه بیان شد، این نتیجه به دست می‌آید که اگر دو دعوا، از حیث «سبب» یکسان باشند، با رعایت دیگر شرایط، مشمول بحث دادرسی موازی است. برای مثال، اگر دعوای ابطال قرارداد به دلیل تدلیس اقامه شود و دعوای دوم نیز به همین سبب (تدلیس) اقامه شده باشد، با دادرسی موازی مواجه هستیم (الروبی، ۲۰۱۳: ۳۸۴)؛ اما اگر دعوای دوم به سبب فقدان اهلیت باشد، سبب دو دعوای موردنظر یکسان محسوب نمی‌شود.

– یکسان بودن طرفین دو دعوا

منظور از طرفین دعوا اشخاصی هستند که دعوا بین آن‌ها مطرح می‌شود. به دیگر سخن، طرف‌های دعوا اشخاصی هستند که دعوا را اقامه می‌کنند و یا دعوا علیه آن‌ها اقامه می‌شود. این بدان معنا است که خواهان و خوانده دعوا، طرف‌های دعوا هستند. به‌این‌ترتیب، وقتی خواهان و خوانده دو دعوا یکسان باشند، در صورت تحقق شرط وحدت موضوع و سبب، دو دعوای موردنظر، دعوای یکسان تلقی می‌شوند. در نتیجه، چنانچه اشخاصی که دعوای اول را اقامه کردند و اشخاصی که علیه آن‌ها دعوای اول اقامه شده در دعوای دوم یکسان نباشند، شرط یکسان بودن طرف‌های دو دعوا منتفی می‌شود. با این حال، در صورتی که طرف‌های دو دعوا یکسان باشند، تغییر در وضعیت آن‌ها و این‌که خواهان دعوای اول خوانده دعوای دوم شود و بالعکس خوانده دعوای اول خواهان دعوای دوم شود، باعث انتفای یکسان بودن طرف‌های دو دعوا نیست (الروبی، ۲۰۱۳: ۳۸۷). در همین بحث، توجه به مسئله قائم‌مقامی نیز ضرورت دارد. به نظر می‌رسد قائم‌مقام عام و خاص، می‌توانند مفهوم «همان اشخاص» یا «اشخاص یکسان» را در دو دعوا تشکیل دهند. در همین راستا، برخی حقوق‌دانان در تبیین شرط «وحدت اصحاب دو دعوا» در اعمال قاعده اعتبار امر قضاوت شده، بیان داشته‌اند: «اتحاد اصحاب دو دعوا نه تنها وقتی مصداق دارد که اصیل شخصاً یا توسط نماینده، هر یک از دو دعوا را اقامه کرده و یا به آن پاسخ داده باشد، بلکه ... نسبت به قائم‌مقام اصحاب دعوا مؤثر

است... در این خصوص تفاوتی بین قائم مقام عام (ورثه) و قائم مقام خاص (خاص) وجود ندارد» (شمس، ۱۳۸۰: ۴۸۴). برخی دیگر، علاوه بر ورثه، از «موصی له در بخش مشاع ترکه» و «وصی» نیز به عنوان قائم مقام یاد کرده اند (کاتوزیان، ۱۳۸۳: ۱۷۱).

یک پرسش مهم در خصوص شرط یکسان بودن اصحاب دو دعوا این است که در صورتی که طرف های دو دعوا به طور جزئی متفاوت باشند، آیا باز هم دو دعوا، یکسان تلقی می شوند؟ به عقیده برخی حقوق دانان، تفاوت جزئی طرف های هر دو دعوا منجر به انتفای وحدت طرف های این دو دعوا نمی شود، مشروط بر این که تفاوت، ظاهری باشد و منجر به تغییر در موضوع و سبب دو دعوا نشده باشد. برای مثال، طلبکار ممکن است علیه بدهکار در دادگاه یک کشور اقامه دعوا کند و همچنین، علیه همان بدهکار و ضامن او در دادگاه کشور دیگری اقامه دعوا کند. در این مثال، از آنجا که تفاوت در خوانده دو دعوا، یک تفاوت ظاهری است و منجر به تغییر موضوع یا سبب دو دعوا نشده است، طرف های دو دعوا یکسان محسوب می شوند (الروبی، ۲۰۱۳: ۳۸۹). همچنین، به نظر می رسد در صورتی که خواهان در دادگاه یک کشور علیه شخصی اقامه دعوا کند و سپس، با همان خواسته و بر مبنای همان سبب علیه همان خوانده دعوای اول و خوانده دیگری در دادگاه کشور دیگری اقامه دعوا کند، طرفین دو دعوای مذکور یکسان تلقی می شوند مادام که خوانده جدید دعوای دوم، صرفاً یک خوانده صوری بوده و هدف از اقامه دعوا علیه او ایجاد صلاحیت برای دادگاه های کشور مورد نظر باشد.

۲-۱-۲. دادرسی موازی در دعاوی مرتبط

مسئله دادرسی موازی ممکن است نه در خصوص دعاوی یکسان بلکه در خصوص دعاوی مرتبط به وجود آید. در خصوص دعاوی مرتبط تعریف واحدی وجود ندارد. برخی حقوق دانان، در تعریف دعاوی مرتبط گفته اند: «دو دعوی موقعی مرتبط اند که اخذ تصمیم دادگاه در یکی مؤثر در دیگری باشد» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶، ج

۱۹۱۹:۳). به نظر می‌رسد این تعریف «ارتباط کامل» است. شاهد این ادعا این‌که، تعریف مزبور تقریباً همان تعریفی است که در عبارات پایانی ماده ۱۴۱ قانون آیین دادرسی مدنی در تبیین ارتباط کامل میان دو دعوا آمده است. شایان ذکر است، در حقوق ایران مطابق بند ۲ ماده ۸۴ قانون آیین دادرسی مدنی، دادرسی موازی و ایراد امر مطروحه در دعاوی مرتبط زمانی قابل طرح است که بین دو دعوا «ارتباط کامل» وجود داشته باشد. برخی حقوقدانان، ملاک تشخیص ارتباط کامل را وفق ماده ۱۴۱ قانون آیین دادرسی مدنی، تأثیر متقابل، می‌دانند (شمس، ۱۳۸۰: ۵۰۵). هرچند که ماده مزبور، در بیان مفهوم ارتباط کامل در دعاوی تقابل است اما به نظر می‌رسد، استفاده از این معیار در تبیین مفهوم ارتباط کامل در عبارات قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی مدنی موجه است. همچنین، دیوان عالی کشور در رأی ۳۷۷-۱۴۷۷۵ مورخ ۱۳۱۷ ش. بیان داشته که منظور از ارتباط کامل این است که صدور رأی در یک دعوا، موجب بی‌نیازی از صدور رأی در دعاوی دیگر شود یا اثبات یک دعوا موجب اثبات یا رد دعاوی دیگر شود. یکی از حقوقدانان (متین دفتری، ۱۳۷۸: ۲۵۴) مثال چنین ارتباطی را وقتی می‌داند که بایع برای مطالبه مبلغ قرارداد فروش مال غیرمنقول در دادگاه اقامتگاه خوانده (خریدار) اقامه دعوا کرده و در عین حال، مشتری برای ادعای فسخ به دادگاه محل وقوع مال غیرمنقول مراجعه کرده است؛ زیرا اگر عقد فسخ شود خریدار متعهد به پرداخت ثمن نخواهد بود.

در هر حال، اکثر نظام‌های حقوقی درباره تعریف دعاوی مرتبط ساکت هستند. البته، در برخی نظام‌های حقوقی همانند نظام حقوقی اتحادیه اروپا و همچنین نظام حقوقی بلژیک، گرچه تعریفی جامع از دعاوی مرتبط وجود ندارد، اما معیاری برای استفاده دادگاه‌ها ارائه شده است که مطابق آن دادگاه‌ها می‌توانند دعاوی مرتبط را تشخیص دهند و حکم قانون را در این خصوص اعمال کنند. طبق این معیار، دعاوی زمانی مرتبط محسوب می‌شوند که بسیار به یکدیگر نزدیک باشند؛ به نحوی که عدم رسیدگی

به آنها توسط یک دادگاه، منجر به صدور آرای متعارض شود.^۱ بدیهی است معیار مذکور، بسیار موسع بوده و به دادگاه‌ها در خصوص تشخیص دعاوی مرتبط، اختیار و قدرت صلاح‌حدیدی گسترده‌ای اعطا می‌کند. طبق این معیار، مادام که رسیدگی به دو دعوا در دو دادگاه متفاوت، ممکن است منجر به صدور آرای متعارض شود، این دو دعوا، مرتبط تلقی می‌شوند و باید به آنها در یک دادگاه رسیدگی شود؛ بنابراین، در فرضی که دعاوی مطرح شده در دو دادگاه دارای سبب، موضوع و طرفین یکسان نباشند و در نتیجه دعاوی یکسان محسوب نمی‌شوند، اما در عین حال، بین آنها ارتباطی وجود داشته باشد که عدم رسیدگی به آنها در یک دادگاه ممکن است به صدور آرای متعارض منجر شود؛ این دعاوی، مرتبط تلقی می‌شوند و رسیدگی به آنها در دو دادگاه مسئله دادرسی موازی در دعاوی مرتبط را مطرح می‌کند.

۲-۲. انواع دادرسی موازی بر مبنای مرجع رسیدگی به دعوا

دادرسی موازی در دعاوی یکسان یا دعاوی مرتبط، ممکن است بین مراجع دادگستری یا بین مراجع دادگستری و مراجع داوری رخ دهد. در این مطلب، در ابتدا به اختصار به دادرسی موازی بین مراجع دادگستری و سپس دادرسی موازی بین مراجع دادگستری و مراجع داوری پرداخته می‌شود.

۲-۲-۱. دادرسی موازی بین مراجع دادگستری

گاهی دادرسی موازی، میان دادگاه‌های دو یا چند کشور که کاملاً از یکدیگر مستقل هستند رخ می‌دهد. در این‌گونه موارد، بررسی می‌شود که آیا میان دو کشوری که

۱. بند سه ماده ۳۰ مقرره اروپایی «بروکسل یک جدید»

(The Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters)

و ماده نه «قانون حقوق بین‌الملل خصوصی» بلژیک مصوب ۲۰۰۴ م.

(Law of 16 July 2004 Holding the Code of Private International Law)

دادگاه‌های آن‌ها به‌طور موازی به دو دعاوی یکسان یا مرتبط رسیدگی می‌کنند، موافقت‌نامه «دوجانبه»^۱ یا «چندجانبه‌ای»^۲ در زمینه همکاری و معاضدت قضایی وجود دارد یا خیر. در صورت وجود چنین موافقت‌نامه‌ای، دادرسی موازی میان دادگاه‌های دو کشور تابع قواعد مندرج در موافقت‌نامه مزبور است، اما در فقدان چنین موافقت‌نامه‌ای، دادرسی موازی میان دادگاه‌های دو کشور تابع قواعد مقرر در قوانین ملی این دو کشور در خصوص دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی است.^۳

۲-۲-۲. دادرسی موازی بین مراجع دادگستری و مراجع داوری

ممکن است دادگاه‌های یک کشور، در اصل صلاحیت رسیدگی به اختلافی را داشته باشند و طرفین بر داوری در کشور دیگری توافق کنند. با این حال، احتمال دارد یکی از طرفین «توافق داوری»^۴ را نقض و بجای ارجاع دعوا به داوری، در دادگاه صلاحیت‌دار اقامه دعوا کند. همچنین ممکن است طرفین در یک قرارداد علاوه بر درج «شرط انتخاب دادگاه»^۵، «شرط داوری»^۶ هم درج کنند و هرکدام از طرفین به یکی از این شروط استناد کند و در نتیجه، دعوای ناشی از یک قرارداد هم در دادگاه یک کشور و هم در مرجع داوری کشور دیگری اقامه شود.^۷ در این موارد، دادرسی موازی در

1. Bilateral conventions

2. Multilateral conventions

۳. همانند ماده ۹۷۱ قانون مدنی ایران. همچنین ممکن است علی‌رغم وجود شرط صلاحیت در قرارداد، با نقض شرط مزبور توسط یکی از طرفین قرارداد، دادرسی موازی رخ دهد. برای مطالعه بیشتر در خصوص نقض شرط صلاحیت رک: (کابری، انصاری و خدابخشی ۱۴۰۱).

4. Arbitration agreement

5. Choice of court clause

6. Arbitration clause

۷. این مسئله بر واقعیات دنیای امروز تکیه دارد و یک فرض خیالی نیست. با این توضیح که در سال ۲۰۰۲ م اتاق بازرگانی بین‌المللی در یک تحقیق میدانی نشان داد که رویه شایع میان طرف‌های اختلافات بین‌المللی، این است که هر دو شرط داوری و شرط انتخاب دادگاه را در یک قرارداد درج می‌کنند. (رک: Stanivuković, 2016)

خصوص دعاوی یکسان یا دعاوی مرتبطی رخ می‌دهد که به‌طور هم‌زمان در دادگاه یک کشور و در مرجع دآوری کشور دیگری مطرح شده‌اند.^۱

۳. شرایط تحقق دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی

برای بروز مسئله دادرسی موازی، سه شرط باید محقق شود: نخست، حداقل دو دادگاه صلاحیت‌دار برای رسیدگی به دعوا وجود داشته باشند؛ دوم، همان دعاوی یا دعاوی مرتبط در دو دادگاه اقامه شوند و سوم، دو دادگاه به‌طور هم‌زمان به دعاوی موردنظر رسیدگی کنند. در ادامه، طی سه بند مجزا، به ترتیب شرایط مذکور واکاوی می‌شوند:

۳-۱. وجود حداقل دو دادگاه صلاحیت‌دار برای رسیدگی به دعوا

مسئله دادرسی موازی، در دعاوی بین‌المللی مطرح نمی‌شود مگر اینکه دادگاه‌های دو کشور صالح به رسیدگی به دعوا باشند. به دیگر سخن، دادگاه‌های هر دو کشور باید به‌طور هم‌زمان واجد «صلاحیت متقارن»^۲ برای رسیدگی به دعوا باشند. از این‌رو، وقتی یک دادگاه صلاحیت رسیدگی به دعوا دارد، اما دادگاه دیگر فاقد صلاحیت رسیدگی به دعوی مذکور باشد، مسئله دادرسی موازی مطرح نخواهد شد. همچنین، اصولاً در فرضی که دادگاه‌های یکی از دو کشور مدعی «صلاحیت انحصاری»^۳ برای رسیدگی به دعوا باشد، فرض می‌شود که دادگاه‌های سایر کشورها فاقد صلاحیت رسیدگی به

با اینکه هدف اصلی درج این‌گونه شروط، جلوگیری از اختلاف درباره صلاحیت رسیدگی به دعاوی است، درج دو شرط متفاوت و تعارض میان آن‌ها عدم اطمینان ایجاد می‌کند و اختلافات در خصوص صلاحیت قضایی را افزایش می‌دهد. برای مطالعه در خصوص مسئله تعارض بین شرط انتخاب دادگاه و شرط دآوری رک: (Stebler, 2013).

۱. شایان ذکر است تمرکز مقاله حاضر، بر دادرسی موازی میان دادگاه‌های کشورهای مختلف است و موضوع دادرسی موازی میان دادگاه و مرجع دآوری، نوشتار مجزایی می‌طلبد.

دعوی مزبور هستند و نباید به دعوی مذکور رسیدگی کنند.^۱ با این حال، علی‌رغم ادعای صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعوا توسط یک دادگاه، دادگاه‌های کشور دیگر ممکن است ادعای مزبور را نپذیرند و به دعوی مزبور رسیدگی کنند و در نتیجه، دادرسی موازی رخ دهد. رویکرد دادگاه‌های اخیر، علاوه بر اینکه با مقتضیات همکاری‌های قضایی بین‌المللی سازگار نیست؛ زیرا به صلاحیت انحصاری دادگاه‌های خارجی تجاوز می‌کند، نتیجه مهم و مؤثری برای خواهان ندارد؛ زیرا آنچه در دعوی بین‌المللی مهم است، امکان شناسایی و اجرای آرای صادره توسط دادگاه‌های یک کشور در کشور دیگر است. از آنجا که دادگاه اول مدعی صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعوا است، پس به نظر می‌رسد اختلاف به نحو زیادی با این کشور مرتبط است و به احتمال زیاد، خواهان دعوی اقامه‌شده در دادگاه دوم، در صورت صدور حکم به نفع وی، خواستار شناسایی و یا اجرای رأی صادره در کشور دادگاه اول خواهد شد. بدیهی است در این‌گونه موارد دادگاه اخیر رأی مزبور را شناسایی و اجرا نخواهد کرد؛ زیرا مدعی صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعوا است و در نتیجه، رسیدگی دادگاه خارجی به دعوی مزبور را قابل قبول نمی‌داند و از شناسایی و اجرای رأی صادره خودداری می‌کند.

۱. در توجیه این قاعده، می‌توان به‌عنوان مثال به ماده ۹۷۱ قانون مدنی ایران اشاره کرد. ماده مذکور مقرر می‌دارد: «دعوی از حیث صلاحیت محاکم و قوانین راجع به اصول محاکمات تابع قانون محلی خواهد بود که در آنجا اقامه می‌شود». طبق این ماده، دادگاه ایران در صورتی که می‌خواهد درباره صلاحیت خود برای رسیدگی به دعوا تصمیم بگیرد، باید به قانون ایران که محل اقامه دعوا است، مراجعه کند؛ اما در صورتی که دادگاه ایران بخواهد از صلاحیت دادگاه خارجی برای رسیدگی به دعوا اطمینان یابد، باید به قانون دادگاه خارجی مراجعه کند. بر فرض اینکه همانند بسیاری از نظام‌های حقوقی، موارد صلاحیت انحصاری در قانون دادگاه خارجی به‌طور دقیق و روشن تعیین نشده باشد، در این صورت اگر دادگاه خارجی خود را واجد صلاحیت انحصاری برای رسیدگی به دعوا بداند، به نظر می‌رسد دادگاه ایران باید این ادعا را بپذیرد؛ زیرا اصولاً قاضی ایرانی درک بهتری از قاضی خارجی در فهم مقتضیات و مبانی صلاحیت انحصاری دادگاه خارجی ندارد.

۲-۳. اقامه همان دعاوی یا دعاوی مرتبط در دو دادگاه

صرف دارا بودن صلاحیت متقارن، برای رسیدگی به دعاوی یکسان یا مرتبط توسط دادگاه‌های دو کشور منجر به بروز مسئله دادرسی موازی نمی‌شود، بلکه علاوه بر وجود صلاحیت متقارن، دعاوی یکسان یا مرتبط در دادگاه‌های دو کشور مختلف باید اقامه شوند. تحقق شرط اخیر در اختیار طرفین اختلاف است. با این توضیح که هرکدام از طرفین اختلاف با توجه به منافع خویش تصمیم می‌گیرد نسبت به اقامه دعاوی یکسان یا مرتبط در دادگاه یک کشور اقدام کند یا یکی از طرفین اختلاف در دادگاه یک کشور اقامه دعوا می‌کند و سپس، در دادگاه کشور دیگری همان دعوا یا دعاوی مرتبط با آن را اقامه می‌کند. برای مثال، یکی از طرفین اختلاف ممکن است در دادگاه کشور «الف» اقامه دعوا کند و سپس متوجه شود که به احتمال زیاد، نتیجه این دعوا به سود او نخواهد بود. از این رو، همان دعوا را در دادگاه کشور «ب» نیز اقامه می‌کند تا دعاوی مطرح شده در دادگاه کشور «الف» را خنثی کند و خواننده دعاوی اقامه شده در دادگاه «الف» نتواند رأی صادره به سود خویش را در دادگاه کشور «ب» اجرا کند.^۱

۳-۳. رسیدگی هم‌زمان دو دادگاه

برای بروز دادرسی موازی، علاوه بر صلاحیت متقارن دادگاه‌های دو کشور برای رسیدگی به دعاوی یکسان یا مرتبط و اقامه دعاوی مذکور در دادگاه‌های دو کشور، دادگاه‌های دو کشوری که دعاوی موردنظر در آن‌ها اقامه شده‌اند، باید صلاحیت رسیدگی به دعاوی مزبور را بپذیرند و صلاحیت خود را اعلام کنند. در نتیجه، در صورتی که دادگاه صلاحیت‌دار یکی از دو کشور به هر دلیلی به دعوا رسیدگی نکند، در این‌گونه موارد مسئله دادرسی موازی رخ نخواهد داد؛ زیرا بروز مسئله دادرسی

۱. یکی از شرایط شناسایی و اجرای حکم خارجی، در اغلب نظام‌های حقوقی این است که از دادگاه کشوری که درخواست شناسایی و اجرای حکم خارجی شده، حکمی مغایر با حکم خارجی صادر نشده باشد. به‌عنوان نمونه رک بند پنج ماده ۱۶۹ قانون اجرای احکام مدنی ایران، ۱۳۵۶.

موازی منوط به این است که همزمان دادگاه‌های دو کشور صلاحیت خود را برای رسیدگی به دعاوی یکسان یا مرتبط اعلام و به دعاوی رسیدگی کنند. بنا بر آنچه گفته شد، در صورتی که دعا توسط دادگاه یک کشور رسیدگی و حل و فصل شود و سپس همان دعا در دادگاه کشور دیگری مطرح شود، در این صورت فرض دادرسی موازی منتفی است. با این توضیح که ممکن است دادگاه‌های دو کشور برای رسیدگی به یک دعا صالح باشند، اما همزمان به دعا رسیدگی نکنند، بلکه پس از اینکه دادگاهی که در ابتدا دعا در آن مطرح شده به دعا رسیدگی و رأی صادر کند، همان دعا توسط یکی از طرفین اختلاف در دادگاه کشور دیگری اقامه شود. در این گونه موارد، دادرسی موازی محقق نشده است زیرا دادگاه‌های دو کشور به‌طور همزمان به دعاوی موردنظر رسیدگی نمی‌کنند. از این رو، در این فرض از شیوه‌های مقابله با دادرسی موازی استفاده نمی‌شود، بلکه در هر دو «نظام حقوقی کامن-لا»^۱ و «نظام حقوقی رومی ژومنی»^۲ با اعمال «دکترین امر مختومه»^۳ با این فرض مقابله می‌شود (Pauwelyn and Salles, 2009:8) و معمولاً، دادگاهی که مؤخرأ همان دعا در آن مطرح شده است، با استناد به مختومه بودن رسیدگی به این دعا در دادگاه کشوری دیگر، به دعاوی مذکور رسیدگی نمی‌کند.

۴. دلایل بروز دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی

قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها، قواعدی یک‌جانبه هستند و تنها به تعیین موارد صلاحیت دادگاه‌های ملی می‌پردازند. به این ترتیب، قواعد مذکور در هر نظام حقوقی تنها به این سؤال پاسخ می‌دهند که آیا دادگاه‌های ملی صلاحیت رسیدگی به اختلاف را دارند یا خیر؟ در صورتی که پاسخ به سؤال مذکور مثبت باشد، دادگاه ملی خود را

-
1. Common law legal system
 2. Civil law legal system
 3. The doctrine of res judicata

صالح به رسیدگی می‌داند و رسیدگی را آغاز می‌کند و اگر پاسخ منفی باشد، دادگاه اعلام عدم صلاحیت می‌کند. شایان ذکر است که در فرض اخیر، دادگاه مزبور تعیین نمی‌کند که کدام دادگاه خارجی، صلاحیت رسیدگی به دعوا را دارد. از آنجایی که در عرصه بین‌المللی یک نهاد یا مقام بین‌المللی، عهده‌دار توزیع صلاحیت قضایی میان دادگاه‌های کشورهای سرتاسر جهان و همچنین یک کنوانسیون جامع در زمینه صلاحیت قضایی بین‌المللی وجود ندارد، اصولاً هر کشوری این اختیار را دارد که قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های خود را به‌طور یک‌جانبه و بدون هماهنگی با دیگر کشورها وضع کند. از سوی دیگر، قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها بر ضوابط گوناگونی مبتنی است: اقامتگاه خواننده، تابعیت خواننده و محل انعقاد یا اجرای قرارداد از جمله این ضوابط هستند.^۱ تنوع این ضوابط در کنار وصف یک‌جانبه بودن قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها بدون تردید منجر به این می‌شود که در اغلب موارد دادگاه‌های بیش از یک کشور خود را واجد صلاحیت رسیدگی به اختلاف بدانند. به‌عنوان مثال، برای رسیدگی به یک اختلاف ممکن است دادگاه کشور متبوع خواننده و دادگاه کشور محل اقامت او، صلاحیت خود را برای رسیدگی به دعوا اعلام کنند. همچنین، در صورت انعقاد قرارداد در یک کشور و اجرای آن در کشوری دیگر، دادگاه‌های هر دو کشور محل انعقاد و محل اجرای قرارداد ممکن است خود را واجد صلاحیت رسیدگی به اختلاف بدانند. در نتیجه، به نظر می‌رسد وصف یک‌جانبه بودن قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها و تنوع ضوابط صلاحیت مذکور، زمینه اصلی برای بروز مسئله دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی را فراهم می‌کنند.

مقتضیات جهانی‌شدن، پیشرفت تکنولوژی و حرکت اشخاص و اموال فراتر از مرزها منجر به این شده که امروزه، معاملات بین‌المللی مرتبط با بیش از یک کشور

۱. برای مطالعه پیرامون قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های ایرانی رک: روح‌چاکو و همکاران (۱۴۰۴)، دادگاه صالح در دعاوی مصرف‌کننده علیه تاجر در قراردادهای الکترونیکی در حقوق اتحادیه اروپا و ایران، مجله مطالعات حقوقی، ۱۷ (۱)، ۵۵-۸۸.

افزایش پیدا کند و دادگاه‌های ملی متعدد، در موضوعات مدنی و تجاری صلاحیت رسیدگی متقارن به دعوا داشته باشند (Ahmed, 2015:411). البته صلاحیت متقارن دادگاه‌های چند کشور برای رسیدگی به یک دعوا، امری مطلوب است؛ زیرا وجود دادگاه‌های متعدد برای رجوع اشخاص به آن‌ها، بهتر از این است که دادگاهی برای دادخواهی وجود نداشته باشد (Pauwelyn and Salles, 2009:80). با این حال، در فرض وجود دادگاه‌های متعدد، خواهان تلاش می‌کند دعوا را در دادگاهی اقامه کند که از لحاظ آیین دادرسی، قواعد ماهوی و قواعد حل تعارض قوانین، بیشترین مزایا را برای وی دارد (Ahmed, 2015:411; Furuta, 1995:2). چنانکه نویسنده‌ای (شیروی، ۱۳۹۳: ۵۲۱-۵۲۰). در چنین حالتی، خواهان را شبیه خریداری دانسته که در بازار به دنبال فروشگاه‌ای است که بتواند کالای موردنیازش را با قیمت پایین‌تر و کیفیت بهتر خریداری کند و معتقد است خواهان در انتخاب دادگاه، به «زبان و فرهنگ کشور مقر دادگاه»، «آیین دادرسی و رسیدگی منصفانه و بی‌طرفانه دادگاه» و «امکان اجرای رأی صادره» در کشور دادگاه صادرکننده رأی توجه می‌کند.

به این ترتیب، با توجه به تمام عوامل فوق منافع خواهان و خوانده یک دعوا ممکن است متعارض باشند و راجع به یک دعوا در دادگاه‌های دو کشور اقامه دعوا کنند. علاوه بر عوامل مذکور، برخلاف دعاوی داخلی در دعاوی بین‌المللی اینکه دعوا در دادگاه کدام کشور اقامه می‌شود اهمیت بسیاری دارد. با این توضیح که در دعاوی داخلی، اینکه دعوا در کدام دادگاه (از حیث صلاحیت محلی) اقامه شود برای طرفین دعوا اهمیت چندانی ندارد؛ زیرا در دادگاه‌های تابع یک نظام حقوقی قوانین ماهوی و شکلی یکسانی برای رسیدگی به اختلافات اعمال می‌شود و معمولاً نتیجه نهایی دعوا با تغییر دادگاه، تغییر نمی‌کند (الروبی، ۲۰۱۳: ۹). در دعاوی بین‌المللی، در فرض وجود یک دنیای حقوقی مطلوب، نتیجه دعوا باید کاملاً مستقل از انتخاب دادگاه باشد و نتیجه دعوا در دادگاه‌های کشورهای مختلف، یکسان باشد؛ صرف‌نظر از اینکه دعوا در کدام دادگاه اقامه شود. با این حال در حال حاضر و فضای حقوقی موجود، با تنوع نظام‌های

حقوقی و منافع متعارضی که وجود دارد، انتخاب دادگاه اهمیت دارد و حتی گاهی می‌تواند مسئله مرگ و زندگی باشد (Ghei, 2011:1) زیرا نظام‌های حقوقی، مستقل و متمایز از یکدیگر هستند و در صورت اقامه دعوا در دادگاه این کشور یا آن کشور، نتیجه نهایی دعوا متفاوت خواهد بود (Whytock, 2011:486). از این رو، در دعاوی بین‌المللی هنگامی که خواهان قصد اقامه دعوا دارد، یکی از مهم‌ترین عواملی که به آن توجه می‌کند تأثیر صلاحیت قضایی بین‌المللی بر صلاحیت قانونی است. به دیگر سخن، از آنجا که قانون حاکم بر یک دعوای بین‌المللی طبق قواعد حل تعارض قوانین مشخص می‌شود و این قواعد از کشوری به کشور دیگر متفاوت است، اقامه دعوا در دادگاه یک کشور بر قانون حاکم بر ماهیت دعوا و نتیجه نهایی دعوا مؤثر است. به این ترتیب، با تغییر دادگاه رسیدگی‌کننده، قانون حاکم بر ماهیت دعوا تغییر می‌کند و نتیجه نهایی دعوا متفاوت می‌شود. از این رو، خواهان ممکن است در دادگاهی اقامه دعوا کند و خوانده ترجیح دهد که دعوا در دادگاه دیگری رسیدگی شود.

همچنین، سوءنیت یکی از طرفین اختلاف، یکی از دلایل مهم بروز دادرسی موازی محسوب می‌شود. با این توضیح که خواهان ممکن است در دادگاه کشوری اقامه دعوا کند اما خوانده با قصد آزار خواهان و عقیم کردن دعوای اول، همان دعوا یا دعوای مرتبط با آن را در دادگاه کشور دیگری اقامه کند. همچنین، خواهان ممکن است در دادگاه کشوری اقامه دعوا کند، اما در جریان رسیدگی متوجه شود که نتیجه نهایی دعوا به نفع او نخواهد بود. از این رو، همان دعوا را در دادگاه کشور دیگری مطرح می‌کند تا در نتیجه آرای متعارض از دو دادگاه در خصوص یک دعوا صادر شوند و محکوم‌له دعوای اول نتواند رأی صادره به سود خود را در دادگاه کشور مقابل اجرا کند. در این-گونه موارد، اقامه دعوای موازی با سوءنیت همراه بوده و ظالمانه است و با هدف فشار بر طرف مقابل و طولانی کردن رسیدگی و افزایش هزینه‌های دادرسی است (Teitz, 2004:9-10). افزون بر این، به‌طور کلی در دادرسی‌ها، خواهان معمولاً خواستار تسریع در فرآیند دادرسی و بنابراین، مخالف با اقداماتی است که باعث تأخیر در دادرسی می‌شود.

در مقابل، خواننده به طور کلی مایل نیست که رسیدگی‌ای که توسط خواهان آغاز شده، به سرعت خاتمه یابد و ممکن است بخواهد با اقامه دعوی موازی رسیدگی به دعوی اول را به تأخیر اندازد. به عنوان مثال، در یک اختلاف، طلبکار (خواهان) به احتمال زیاد مایل است دادرسی را در کشوری آغاز کند که از منظر وی سیستم قضایی کارآمدی دارد و فرصت‌ها و شیوه‌های تجدیدنظرخواهی را به صورت محدود می‌پذیرد. درحالی‌که برای بدهکار (خواننده) ممکن است طولانی بودن فرآیند رسیدگی و روش‌های تجدیدنظر متعدد و پیچیده، امری مطلوب باشد. گاهی نیز خواننده ممکن است به دنبال استفاده از فرصت‌ها و روش‌هایی متقلبانه باشد تا زمان کافی داشته باشد که بتواند دارایی‌های خود را - که در معرض خطر توقیف در صورت صدور رأی دادگاه هستند - پنهان سازد. البته، در صورتی که دارایی‌های خواننده در کشورهای متعددی باشد، طلبکار نیز ممکن است ترجیح دهد دعوی موازی در کشورهای متعدد اقامه کند (Erk-Kubat, 2014:12) تا با خطر عدم شناسایی و اجرای رأی صادره روبرو نشود؛ بنابراین، خواهان ممکن است ترجیح دهد که مثلاً در دادگاه‌های دو کشوری اقامه دعوا کند که خواننده در آن‌ها اموالی دارد تا بتواند در همان کشور دادگاه رسیدگی‌کننده، رأی صادره را اجرا کند.

۵. آثار نامطلوب دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی

اقامه دعوی موازی در دادگاه‌های دو کشور، مشکلات متعددی از جمله تحمیل بار مالی سنگین بر طرفین اختلاف، اتلاف منابع دادگاه‌ها، تعارض آراء، استنکاف از احقاق حق، تجاوز به نزاکت بین‌المللی و روابط خارجی کشورها و تجاوز به نظم عمومی ایجاد می‌کند. در این مطلب به ترتیب مشکلات مذکور بررسی می‌شود.

۱-۵. تحمیل بار مالی سنگین بر طرفین دعوا

هزینه‌های دادرسی و بار سنگین آن بر طرفین دعوی بین‌المللی اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا طرفین اختلاف ممکن است مجبور شوند که در کشور دیگری غیر از محل اقامت

خود اقامه دعوا کنند و این امر بدون تردید نیاز به هزینه‌های قابل توجهی دارد. به عنوان مثال، عموماً حق الزحمه وکلا در دعاوی بین‌المللی بسیار گزاف است و ممکن است نسبت به ارزش قرارداد موضوع اختلاف، مقرون به صرفه برای طرفین دعوا نباشد. این مخارج زمانی افزایش می‌یابد که دعاوی موازی در اختلافات یکسان یا مرتبط اقامه شود. با این توضیح که اقامه دعاوی موازی در دادگاه‌های دو کشور سبب می‌شود که طرفین اختلاف به دادگاه‌های دو کشور مراجعه کنند و متحمل هزینه‌های سنگین دفاع از خود در دادگاه‌های دو کشور شوند. این مخارج ممکن است به اندازه‌ای سنگین باشد که یکی از طرفین اختلاف نتواند به دعاوی خود ادامه دهد و در نتیجه از احقاق حق صرف‌نظر کند (Furuta, 1995:3).

۲-۵. اتلاف منابع دادگاه‌ها

در نتیجه اقامه دعاوی موازی در دادگاه‌های کشورهای مختلف، دو دادگاه هم‌زمان به دعاوی یکسان یا مرتبط رسیدگی می‌کنند و منابع دستگاه قضایی و اموال عمومی را صرف رسیدگی به دعوا می‌کنند (Parrish, 2010:245; Tang, 2014:141). رسیدگی به دعوائی که ممکن است منجر به صدور رأیی شود که احتمال شناسایی و اجرای آن در سایر کشورها کم است، مصداق بارز اتلاف منابع دستگاه قضایی و اموال عمومی است. افزون بر این، دادرسی موازی منجر به تراکم پرونده‌ها در دادگاه‌های دو کشور و در نتیجه تأخیر در رسیدگی به اختلافات می‌شود (Furuta, 1995:3).

۳-۵. تعارض آرا

در صورتی که دعاوی موازی یکسان یا مرتبط، در دادگاه‌های دو کشور اقامه شوند و هر دو دادگاه به رسیدگی خود ادامه دهند و هرکدام از آن‌ها رأیی صادر کند، ممکن است آرای متعارض در خصوص دعاوی یکسان یا مرتبط صادر شوند. در صورتی که هریک از آرای صادره، در کشور دادگاه صادرکننده بخواهد اجرا شود، مشکلی به وجود

نمی‌آید. مشکل صدور آرای متعارض زمانی اهمیت پیدا می‌کند که قصد هر یک از طرفین اختلاف این است که رأی صادره به نفع خود را در یک کشور واحد، اجرا کند یا هر کدام از آن‌ها بخواهد رأی مذکور را در کشور دادگاه صادرکننده رأی دیگر اجرا کند؛ زیرا در این گونه موارد آرای صادره اجرا نخواهند شد. در نتیجه، می‌توان گفت عملاً اختلاف طرفین کماکان حل نشده باقی مانده و هیچ‌کدام از آن‌ها موفق به احقاق حق خود نشده است.

۴-۵. استنکاف از احقاق حق

استنکاف از احقاق حق، به تعبیر برخی (محمدی مقدم، بادینی و نیک‌نژاد آرانی، ۱۴۰۴: ۳۲۰) زمانی رخ می‌دهد که «اجرای عدالت که هدف و مبنای حقوق و دادرسی است، انکار و رد می‌شود». زمانی در دعاوی بین‌المللی، از مواجهه طرفین اختلاف با فرض استنکاف از احقاق حق صحبت می‌شود که طرفین اختلاف نتوانند یک دادگاه صلاحیت‌دار برای رسیدگی به دعاوی خود پیدا کنند. لذا در وهله اول، با وجود دادگاه یا دادگاه‌های دارای صلاحیت متقارن برای رسیدگی به دعوا، فرض «استنکاف از احقاق حق»^۱ قابل تصور نیست. با این حال، همان‌طور که در مطلب پیشین گفته شد، در فرض اقامه دعاوی موازی یکسان یا مرتبط در دادگاه‌های دو کشور و رسیدگی هر دو دادگاه به آن‌ها و صدور رأی، ممکن است طرفین اختلاف نتوانند آرای صادره به نفع خود را اجرا کنند و در نتیجه، گرچه از لحاظ نظری مشکل آن‌ها حل شده، زیرا رأی قطعی دادگاه صادر شده است؛ اما عملاً مشکل آن‌ها باقی مانده است، زیرا آن‌ها نمی‌توانند رأی صادره به نفع خود را اجرا کنند و با فرض استنکاف از احقاق حق روبه‌رو می‌شوند.

۵-۵. تجاوز به نزاکت بین‌المللی

یکی دیگر از مشکلات دادرسی موازی، تجاوز به «نزاکت بین‌المللی»^۱ و آسیب به روابط خارجی کشورها است. بی‌توجهی به این مسئله می‌تواند، نشان‌دهنده نوعی سوءظن به دادگاه‌های سایر کشورها و مغایر با حسن روابط میان کشورها باشد (ابراهیمی، ۱۳۹۱: ۴۰). همچنین، در فرض اقامه دعوای موازی در دادگاه‌های دو کشور، ممکن است یکی از دو دادگاه برای مقابله با دعوای موازی اقامه‌شده در دادگاه کشور دیگر اقدامی اتخاذ کند و این اقدام، فی‌نفسه بر روابط دو کشور موردنظر اثر منفی داشته باشد. برای مثال، یکی از شیوه‌های مقابله با دادرسی موازی در کامن‌لا صدور «قرار منع دعوا»^۲ است که در آن یکی از دو دادگاهی که دعوا در آن مطرح شده قرار می‌گیرد تا یکی از طرفین اختلاف را از اقامه دعوا یا پیگیری دعوای مطرح‌شده در دادگاه کشور دیگر منع کند. دادگاه کشور مقابل، ممکن است چنین اقدامی را به‌منزله توهین به توانایی خود در اجرای عدالت و احقاق حق و یا آن را تجاوز به حاکمیت ملی کشور خود بداند (Vertigan, 2007:160). به این ترتیب، گرچه اصولاً هدف چنین اقدامی (صدور قرار منع دعوا) تنها مقابله با دعوای موازی درباره یک رابطه خصوصی است، اما اتخاذ این‌گونه اقدامات می‌تواند بر روابط کشورهای دو دادگاه موردنظر اثر منفی داشته باشد.

۵-۶. تجاوز به نظم عمومی

ممکن است خواهان در دادگاه کشور (الف) اقامه دعوا کند، اما خواننده با هدف آزار خواهان، همان دعوا را در دادگاه کشور (ب) مطرح کند تا دعوای اول را عقیم سازد و حتی در فرضی که خواهان دعوای اول رأیی به سود خود به دست آورد، وی نتواند رأی مزبور را در کشور دادگاهی که خواننده، همان دعوا را در آن مطرح کرده است

1. International comity
2. Anti-suit injunction

(دادگاه کشور ب) اجرا کند. در این گونه موارد، به نظر می‌رسد می‌توان اقامه دعوی دوم را معارض با نظم عمومی کشور (ب) دانست؛ زیرا گویی خواهان با سوءنیت، در جهت رسیدن به منافع خود، از دادگاه آن کشور سوءاستفاده می‌کند. در همین راستا، برخی با اذعان به عدم توفیقی چشمگیر در کاهش صلاحیت‌های قضایی موازی، پیشنهاد می‌کنند که دادگاه «با ایفا نقش اجتماعی خود و اجتناب از رسیدگی به دعوی با هرگونه سوءنیت و فرصت‌طلبی مقابله کند» (F. Vischer, 1992: 227؛ به نقل از مقصودی، ۱۳۹۱: ۲۲۲).

فرجام سخن

دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی، در فرضی رخ می‌دهد که دعاوی یکسان یا مرتبط در دادگاه‌های دو یا بیش از دو کشور اقامه شوند و دادگاه‌های مذکور، برای رسیدگی به دعاوی مزبور اعلام صلاحیت و هم‌زمان به آن دعاوی رسیدگی کنند. دادرسی موازی، آثار نامطلوبی دارد و ممکن است حتی مانع احقاق حق شود. از روشن‌ترین آثار نامطلوب دادرسی موازی، می‌توان به افزایش هزینه‌های دادرسی برای طرفین اختلاف، اتلاف وقت و منابع دادگاه‌ها، صدور آرای متعارض در دعاوی یکسان یا مرتبط و احتمال عدم اجرای آرای صادره و در نتیجه، مواجهه طرفین اختلاف با فرض استتکاف از احقاق حق اشاره کرد. دلیل اصلی بروز وضعیت دادرسی موازی، وصف یک‌جانبه بودن قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها و تعدد ضوابط صلاحیت، در نظام‌های حقوقی مختلف است. وصف یک‌جانبه بودن قواعد مذکور، امری طبیعی و از اقتضائات حقوق بین‌الملل عمومی است؛ زیرا اقدام قانون‌گذار یک کشور برای تعیین صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌های کشورهای دیگر، تجاوز به حاکمیت آن‌ها تلقی می‌شود. آنچه غیرطبیعی و نابهنجار است، سوءاستفاده از وضعیت فعلی قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها و اقامه دعوی موازی در دادگاه‌های بیش از یک کشور است. هرچند امکان تغییر سبک طراحی قواعد صلاحیت بین‌المللی دادگاه‌ها وجود ندارد و تا امروز،

تلاش‌های بین‌المللی برای رسیدن به یک کنوانسیون جامع بین‌المللی در این زمینه موفقیت‌آمیز نبوده است، اما نباید از تلاش برای مقابله با دادرسی موازی دست کشید. آثار نامطلوب دادرسی موازی اقتضا می‌کند که نظام‌های حقوقی در این خصوص اقدامات جدی انجام دهند و راه‌حل یا راه‌حلی ارائه کنند تا جلوی دادرسی موازی و آثار نامطلوب آن را بگیرند. در این خصوص، باید اذعان کرد که تلاش برای مقابله با دادرسی موازی، بدون پذیرش امکان عدول دادگاه‌های ملی یک کشور از صلاحیت رسیدگی به یک دعوا به نفع دادگاه‌های کشورهای دیگر -البته با رعایت شرایطی- امکان‌پذیر نیست؛ زیرا ممانعت از بروز دادرسی موازی در صورتی ممکن است که یکی از دو دادگاه موردنظر بپذیرد که از صلاحیت رسیدگی به دعوا به نفع دادگاه دیگر عدول کند. عدول دادگاه‌های ملی یک کشور از صلاحیت رسیدگی به یک دعوای بین‌المللی به نفع دادگاه‌های کشورهای دیگر، مسئله پیچیده‌ای است و پیشینه تاریخی مفصلی دارد. با این حال، از اواخر قرن بیستم، برخی نظام‌های حقوقی در مواردی پذیرفته‌اند که از صلاحیت رسیدگی به یک دعوای بین‌المللی به نفع دادگاه‌های کشورهای دیگر عدول کنند. این امر نیز صراحتاً در برخی قوانین منعکس شده است و مثلاً، قوانین برخی کشورها صراحتاً به طرفین یک دعوای بین‌المللی اجازه داده‌اند که -جز در خصوص صلاحیت‌های انحصاری- از طریق انعقاد توافق انتخاب دادگاه صلاحیت دادگاه‌های ملی را به نفع دادگاه‌های کشورهای دیگر سلب کنند. در نظام حقوقی ایران نیز گرچه قانون‌گذار صراحتاً درباره اجرای توافق‌های انتخاب دادگاه و امکان عدول دادگاه‌های ایران از صلاحیت رسیدگی به دعوا به نفع دادگاه کشور دیگری حکمی وضع نکرده، اما در رویه قضایی ایران با تحقق شرایطی عدول دادگاه‌های ملی از صلاحیت رسیدگی به دعوا به نفع دادگاه خارجی منتخب طرفین دعوا پذیرفته شده است. به این ترتیب، امروزه می‌توان درباره امکان عدول دادگاه‌های ملی یک کشور از صلاحیت رسیدگی به یک دعوای بین‌المللی به نفع دادگاه کشور دیگر و در نتیجه، درباره امکان مقابله با وضعیت دادرسی موازی بحث کرد.

بنابراین، به دلیل مشکلاتی که عدم توجه به دادرسی موازی برای طرفین دعوا و حتی نظام قضایی کشورها ایجاد می‌کند و همچنین، ضرورت همگامی با سایر نظام‌های حقوقی در مبارزه با دادرسی موازی پیشنهاد می‌شود حکم مندرج در ذیل ماده ۹۷۱ قانون مدنی اصلاح شود. از زمان وضع این حکم، تقریباً صدسال سپری شده است. افزون بر این، اصولاً زمانی که یک ماده قانونی وضع می‌شود، در همان زمان، حکم قدیمی محسوب می‌شود؛ زیرا با وضع آن هدف قانون‌گذار برطرف کردن نیاز گذشته و نه نیاز روز است. به نظر می‌رسد، چنین حکمی به منظور رفع آثار منحوس «کاپیتولاسیون»^۱ در ایران وضع شده بود تا بر صلاحیت دادگاه‌های ایران برای رسیدگی به اختلافات بین‌المللی تأکید کند، اما امروزه کاپیتولاسیون نابود شده و نظام حقوقی ایران، نیازمند تغییراتی برای رشد همه‌جانبه ایران به‌ویژه در حوزه اقتصادی و جلب سرمایه‌گذاران خارجی است. در مسیر رشد اقتصادی، باید به فعالان تجاری داخلی و خارجی اطمینان داد که نظام حقوقی ایران، هماهنگ با تحولات جهانی از تمام راهکارهای مقابله با تقلب و سوءاستفاده اشخاص در روابط خصوصی بین‌المللی استفاده می‌کند. در همین راستا، پیشنهاد می‌شود که در کنار حذف جمله پایانی ماده ۹۷۱ قانون مدنی ایران، ماده جدیدی با این محتوا وضع شود:

«چنانچه یکی از طرفین دعوا ایراد کند که همان دعوا یا دعوای مرتبط با آن قبلاً در یک دادگاه خارجی مطرح شده و در حال رسیدگی است، دادگاه ملزم است رسیدگی خود را به نفع دادگاه خارجی متوقف کند، مشروط بر اینکه رأی دادگاه خارجی در ایران قابل شناسایی و اجرا باشد. در صورتی که دادگاه خارجی رأی قابل شناسایی و اجرا در ایران صادر کند، دادگاه ملزم است دعوا را رد کند».

منابع

ابراهیمی، سید نصرالله (۱۳۹۱). صلاحیت دادگاه‌ها و تعیین آن در حقوق بین‌الملل خصوصی ایران، در *ارج نامه دکتر الماسی، حسن محسنی، تهران: شرکت سهامی انتشار*.
الروبی، محمد (۲۰۱۳). *الدفع بالإحالة لقيام ذات الدعوى أمام محكمة أجنبية، القاهرة: دار النهضة العربية*.
انصاری، اعظم و کابری، محمدمجد (۱۳۹۸). ایراد امر مطروحه در دعاوی خصوصی بین‌المللی با نگاهی به حقوق ایران، *مجله حقوق خصوصی*، ۱۶ (۲)، ۳۰۱-۳۲۱.

DOI: 10.22059/jolt.2019.281211.1006725

جعفری لنگرودی، محمджعفر (۱۳۸۶). *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، جلد سوم و پنجم، تهران: کتابخانه گنج دانش.

روخ چکاو، نگار و همکاران (۱۴۰۴). دادگاه صالح در دعاوی مصرف‌کننده علیه تاجر در قراردادهای الکترونیکی در حقوق اتحادیه اروپا و ایران، *مجله مطالعات حقوقی*، ۱۷ (۱)، ۵۵-۸۸.

شمس، عبدالله (۱۳۸۰). *آیین دادرسی مدنی*، جلد اول، تهران: نشر میزان
شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۳). *حقوق تجارت بین‌الملل*، ویراست دوم، تهران: سمت.
کابری، محمدمجد، انصاری، اعظم و خدابخشی، عبدالله (۱۴۰۱). نقض توافق انتخاب دادگاه در اختلافات خصوصی بین‌المللی، *مجله مطالعات حقوقی*، ۱۴ (۳)، ۹۵-۱۲۶.

DOI: 10.22099/JLS.2022.40439.4365

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۳). *اعتبار امر قضاوت شده در دعوی مدنی*، تهران: میزان.
متین دفتری، احمد (۱۳۷۸). *آیین دادرسی مدنی و بازرگانی*، جلد اول، تهران: مجد.
محمدی مقدم، پریسا، بادینی، حسن و نیک نژاد آرانی، جواد (۱۴۰۴). *تفسیر قانون از منظر دکترین «انکار عدالت»*، *مجله مطالعات حقوقی*، ۱۷ (۱)، ۳۱۳-۴۳۸.

DOI: 10.22099/JLS.2024.48758.5041

مقصودی، رضا (۱۳۹۱). ویژگی‌های قاعده مطلوب در حقوق بین‌الملل خصوصی، در *ارج نامه دکتر الماسی، حسن محسنی، تهران: شرکت سهامی انتشار*.

مقصودی، رضا، (۱۳۹۳). *دادرسی موازی در دعاوی بین‌المللی*، *مجله حقوق تطبیقی*، ۵ (۲)، ۵۸۱-۶۰۲.

DOI: 10.22059/jcl.2014.52956

نهرینی، فریدون (۱۳۹۸). *آیین دادرسی مدنی*. جلد دوم: *دعوا، شرایط اقامه و استماع آن*، تهران: گنج دانش.

References

- Al-Rubi, M. (2013). *The Plea of Declining Jurisdiction Due to Filing the Same Lawsuit before a Foreign Court*, Cairo: Dar al-Nahdah l-Arabiyyah. [in Arabic]
- Ansari, A. & Kabry, M. M. (2019). Lis Pendens in Private International Disputes by Looking at Iranian Law, *Private Law*, 16(2), 301-321. DOI: 10.22059/jolt.2019.281211.1006725 [in Persian]
- Cunibert, G. (2006). Parallel Litigation and Foreign Investment Dispute Settlement, *ICSID Review: Foreign Investment Law Journal*, 21, 1-48. DOI: 10.1093/icsidreview/21.2.381
- Ebrahimi, S. N. (2012). Jurisdiction and Determination of it in Private International Law of Iran, in *Festschrift for Dr. Almasi*, Hassan Mohseni, Tehran: Sahami Enteshar Co. [in Persian]
- Erk-Kubat, N. (2014). *Jurisdictional Disputes in Parallel Proceedings: A Comparative European Perspective on Parallel Proceedings Before National Courts and Arbitral Tribunals*, Doctoral dissertation. University of St.Gallen.
- Furuta, Y. (1995). International Parallel Litigation: Disposition of Duplicative Civil Proceedings in the United States and Japan, *Washington International Law Journal*, 5(1), 1-58.
- Garnett, R. (2013). Co-Existing and Conflicting Jurisdiction and Arbitration Clauses, *Journal of Private International Law*, 9(3), 361-386. DOI: 10.5235/17441048.9.3.361
- George, J. P. (2002). International Parallel Litigation_A Survey of Current Conventions and Model Laws, *Texas International Law Journal*, 37, 499-540.
- Ghei, N. (2011). Forum Shopping and the Evolution of Rules of Choice of Law, Retrieved 2024, February. 1, from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1786715, 1-17.
- Jafari Langroudi, M. J. (2007). *Mabsoot: Dictionary Terms of Law*, Vol. 3&5, Tehran: Gange Danesh Publications. [in Persian]
25. Kabry, M. M., & Ansari, A and Khodabakhshi, A. (2022). Breaching the Choice of Court Agreement in Private International Disputes, *Journal of Legal Studies*, 14(3), 95-126. DOI: 10.22099/JLS.2022.40439.4365 [in Persian]
- Katouzian, N. (2004). *Validity of Res Judicata in Civil Dispute*, Tehran: Mizan. [in Persian]
- Maghsoudi, R (2012). Features of Favorable Rule in Private International Law, in *Festschrift for Dr. Almasi*, Hassan Mohseni, Tehran: Sahami Enteshar Co. [in Persian]

- Maghsoudi, R (2014). Parallel Litigation in International Proceedings, *Comparative Law Review*, 5(2), 581-602. DOI: 10.22059/jcl.2014.52956 [in Persian]
- Matindaftari, A. (1999), *Civil and Commercial Procedure*, Vol.2, Tehran: Majd. [in Persian]
- Mohammadi Moghadam, P., Badini, H. and Niknejad, J. (2025). Interpretation of the Law from the Perspective of the “Denial of Justice” Doctrine, *Journal of Legal Studies*, 17(1), 313-348. DOI: 10.22099/JLS.2024.48758.5041[in Persian]
- Nahreini, F. (2019). *Civil Procedure*, Vol.2, Tehran: Ganjedanesh. [In Persian].
- Parrish, A (2010). Duplicative Foreign Litigation, *The George Washington Law Review*, 78, 237-278.
- Pauwelyn, J and Salles, L E. (2009). Forum Shopping Before International Tribunals: (Real) Concerns, (Im)Possible Solutions, *Cornell International Law Journal*, Vol. 42, 77-118.
- Rokhchekav, et al (2025). Competent Court in Consumer v. Trader Disputes in E-Contracts: A Comparative Study of European Union and Iranian Law, *Journal of Legal Studies*, 17(1), 55-88, DOI: 10.22099/JLS.2024.49597.5122 [In Persian]
- Shams, A. (2001). *Civil Procedure*, Vol.1, Tehran: Mizan. [In Persian].
- Shiravi, A. (2014). *International Trade Law*, Second Edition, Tehran: Samt. [in Persian]
- Stanivuković, M. (2016). Choice of Court Convention (HCCH) and Arbitration, Retrieved 2024, February. 1, from <https://www.prf.unze.ba/Docs/Anali/Analibr18god9/3.pdf>, 45-67.
- Stebler, S. (2013). The Problem of Conflicting Arbitration and Forum Selection Clause, *ASA Bulletin*, 31(1), 27-44. DOI: 10.54648/asab2013005
- Tang, Zh. S. (2014). *Jurisdiction and Arbitration Agreements in International Commercial Law*, New York: Routledge.
- Teitz, L. E. (2004). Both Sides of the Coin: A Decade of Parallel Proceedings and Enforcement of Foreign Judgments in Transnational Litigation, *Roger Williams University Law Review*, 10(1), 1-71.
- Vertigan, K. E. (2007). Foreign Antisuit Injunctions: Taking a Lesson from the Act of State Doctrine, *The George Washington Law Review*, 76, 155-180.
- Whytock, C. A. (2011). The Evolving Forum Shopping System, *Cornell Law Review*, 96(3), 481-534.

